

Kansalliskirjastotyöryhmän 2002 seurantaryhmän muistio

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:1

Kansalliskirjastotyöryhmän 2002 seurantaryhmän muistio

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:1

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet

Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto / Utbildnings- och forskningspolitiska avdelningen

PL / PB 29

00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi/julkaisut/index.html>

ISBN 952-485-074-5 (PDF)

ISSN 1458-8102

Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/

Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2006:1

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä
18.1.2006

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)	Julkaisun laji Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
Kansalliskirjastotyöryhmän 2002 seurantaryhmä	Toimeksiantaja Opetusministeriö	
Puheenjohtaja: Annu Jylhä-Pyykönen Sihteerit: Irma Reijonen, Rita Käkelä	Toimielimen asettamispvm 16.9.2003	Dnro 37/043/2003

Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen)
Kansalliskirjastotyöryhmän 2002 seurantaryhmän muistio
(Promemoria av uppföljningsgruppen för Arbetsgruppen för ett nationalbibliotek 2002)

Julkaisun osat Muistio + liitteet

Tiivistelmä

Kansalliskirjaston tehtäviä ja toimialaa uudelleen arvioiva Kansalliskirjasto 2002 -työryhmä ehdotti (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:1), että Helsingin yliopiston kirjaston tehtäviä ja toimialaa laajennetaan yliopistokirjastojen ohella koskemaan myös yleisiä kirjastoja, ammattikorkeakoulukirjastoja ja erikoiskirjastoja. Kansalliskirjasto säilyy jatkossakin Helsingin yliopiston erillislaitoksena. Opetusministeriö asetti seurantaryhmän valmistelemaan kirjaston toimialan ja tehtävien laajenemiseen liittyviä toimenpiteitä. Seurantaryhmän tehtävänä oli erityisesti:

1. koordinoida ja seurata yleisten kirjastojen, ammattikorkeakoulukirjastojen ja erikoiskirjastojen saamien keskitettyjen palveluiden rahoitusjärjestelyjen toteutumista
2. kehittää opetusministeriön ja Helsingin yliopiston kirjaston kanssa käytävää vuosittaista neuvottelua
3. valmistella esitys muutoksiksi yliopistolakiin ja yliopistoasetukseen sekä tarvittaessa muihin säännöksiin.

Seurantaryhmän määritelmän mukaan kansalliskirjaston peruspalveluja kirjastoverkolle ovat ne keskitetyt palvelut, joista sovitaan Helsingin yliopiston ja opetusministeriön välisissä tulosneuvotteluissa ja jotka opetusministeriö rahoittaa keskitetysti yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastoille sekä yleisille kirjastoille. Erikoiskirjastot sopivat edelleenkin peruspalveluista erikseen. Peruspalvelukokonaisuuksiksi määriteltiin kansallisten tietokantojen käyttö, verkkoaineiston hankintapalvelu, digitaalisen kirjaston ohjelmistopalvelut, informaatioalan standardipalvelut ja tieteellisten kirjastojen yhteistilastopalvelut. Näistä palveluista osa tuotetaan koko kirjastoverkolle ja osa kirjastojen muodostamille konsortioille.

Kansalliskirjaston ohjausjärjestelmän kehittämiseksi seurantaryhmä teki esityksen vuosittaiseksi neuvottelukäytännöksi ja rahoitusjärjestelyiksi. Periaatteena on, että kirjaston perustehtävien rahoitus on turvattu, infrastruktuuri ja peruspalvelut ylläpidetään suoralla budjettirahoituksella, muut palvelut kirjastoverkolle hoidetaan maksupalveluna. Opetusministeriön ja kansalliskirjaston keskinäistä neuvotteluprosessia kehitetään osana yliopistolaitoksen tulosohjausprosessia korostaen kansalliskirjaston valtakunnallista tehtävää. Voimavarojen osalta seurantaryhmä ehdottaa, että Helsingin yliopiston tulossopimuksen kansalliskirjastoa koskevaan liitteeseen merkitään mahdollisuuksien mukaan kaikki opetusministeriön hallinnonalalta eri momenteilta kirjastolle osoitettava rahoitus. Erikoiskirjastojen palvelujen rahoituksesta sovitaan erikseen.

Seurantaryhmä laati opetusministeriölle esitykset yliopistolain 25 §:n ja yliopistoasetuksen 25 §:n muuttamisesta. Tavoitteena on vakiinnuttaa toimialalaajennus säädösten avulla. Johtokunnan kokoonpano esitetään laajennettavaksi siten, että siinä on edustettuna Helsingin yliopiston, kirjastoverkon ja opetusministeriön lisäksi myös muita yhteiskunnan toimijoita yhteiskunnallisen vuoro-vaikutuksen vahvistamiseksi. Helsingin yliopiston kirjaston nimi muutetaan Kansalliskirjastoksi. Tavoitteena on, että muutokset tulevat voimaan vaiheittain vuodesta 2006 alkaen.

Seurantaryhmä pitää tärkeänä kansalliskirjaston toimialalaajennuksen vakiinnuttamista ja sen edellyttämän rahoituksen vakautta sekä yhteistyön vahvistamista. Seurantaryhmä ehdottaa ohjausjärjestelmän kehittämistä edelleen ja talouden selkiyttämistä mm. siten, että kansalliskirjastolla olisi valtion talousarviossa oma momentti, jolle kansalliskirjastotehtävien ja kirjastoverkon peruspalvelujen määrärahat budjetoitaisiin kokonaisuudessaan. Toteutunutta kehitystä ja toimialalaajennuksen onnistumista tulee arvioida säännöllisesti osana toiminnan seuranta.

Seurantaryhmä näkee tarpeelliseksi kansalliskirjaston toiminnan kehittämisen osana kansallista tietohuoltojärjestelmää. Seurantaryhmä ehdottaa mm. selvitetäväksi mahdollisuutta tarjota kansalliset tietokannat vapaaseen hakukäyttöön.

Avainsanat Helsingin yliopiston kirjasto, kansalliskirjasto, kirjastoverkko, yliopistokirjastot, ammattikorkeakoulukirjastot, yleiset kirjastot, erikoiskirjastot, yliopistolaki, yliopistoasetus, keskitetyt palvelut, ohjausjärjestelmä, rahoitus

Muut tiedot

Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:1	ISSN 1458-8102	ISBN 952-485-074-5 (PDF)	
Kokonaissivumäärä 24	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja	Kustantaja Opetusministeriö		

Presentationsblad

Utgivare
Undervisningsministeriet

Utgivningsdatum
18.1.2006

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare) Uppföljningsgrupp för Arbetsgruppen för ett nationalbibliotek 2002 Ordförande: Annu Jylhä-Pyykönen Sekreterare: Irma Reijonen, Rita Käkelä	Typ av publication Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar		
	Uppdragsgivare Undervisningsministeriet		
	Datum för tillsättande av organet 16.9.2003	Dnr 37/043/2003	
Publikation (även den finska titeln) Promemoria av uppföljningsgruppen för Arbetsgruppen för ett nationalbibliotek 2002 (Kansalliskirjastotyöryhmän 2002 seurantaryhmän muistio)			
Publikationens delar Promemoria + bilagor			
Sammandrag Arbetsgruppen för ett nationalbibliotek 2002, som hade i uppgift att ompröva nationalbibliotekets uppgifter och verksamhetsområde, föreslog (Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2003:1) att uppgifterna och verksamhetsområdet för Helsingfors universitets bibliotek utvidgas så att de förutom universitetsbibliotek även omfattar allmänna bibliotek, yrkeshögskolebibliotek och specialbibliotek. Nationalbiblioteket är även i fortsättningen en fristående inrättning vid Helsingfors universitet. Undervisningsministeriet tillsatte en uppföljningsgrupp för att bereda de åtgärder som hänför sig till utvidgningen av bibliotekets verksamhetsområde och uppgifter. Uppföljningsgruppen skulle särskilt <ol style="list-style-type: none">1. samordna och följa utfallet av finansieringsarrangemangen i fråga den centraliserade service som de allmänna biblioteken, yrkeshögskolebiblioteken och specialbiblioteken får2. utveckla de förhandlingar som årligen förs mellan undervisningsministeriet och Helsingfors universitets bibliotek3. bereda ett förslag till ändringar i universitetslagen och universitetsförordningen samt vid behov i andra författningar. Enligt uppföljningsgruppens definition består nationalbibliotekets basservice till biblioteksnätet av den centraliserade service om vilken överenskommelse träffas i resultatförhandlingarna mellan Helsingfors universitet och undervisningsministeriet och vilken undervisningsministeriet finansierar centraliserat när det gäller universitets- och yrkeshögskolebiblioteken och de allmänna biblioteken. Specialbiblioteken avtalar fortfarande separat om basservicen. Basservicehelheterna ansågs enligt definitionen omfatta användning av nationella databaser, anskaffningsservice som gäller nätmaterial, programtjänster i fråga om det digitala biblioteket, standardservice inom informationsbranschen och de vetenskapliga bibliotekens gemensamma statistikservice. En del av denna service produceras för hela biblioteksnätet och en del för de konsortier som biblioteken bildar. I syfte att utveckla nationalbibliotekets styrsystem lade uppföljningsgruppen fram ett förslag till årlig förhandlingspraxis och finansieringsarrangemang. Principen är att finansieringen av bibliotekets grundläggande uppgifter är tryggad, att infrastrukturen och basservicen upprätthålls genom direkt budgetfinansiering och att den övriga servicen för biblioteksnätet sköts som avgiftsbelagd service. Förhandlingsprocessen mellan undervisningsministeriet och nationalbiblioteket utvecklas som en del av resultatstyrningsprocessen inom universitetsväsendet, varvid nationalbibliotekets riksomfattande uppgift betonas. I fråga om resurserna föreslår uppföljningsgruppen att man i bilagan till resultatavtalet för Helsingfors universitets i mån av möjlighet skriver in all finansiering som anvisas biblioteket från olika moment på undervisningsministeriets förvaltningsområde. Avtal om finansiering av specialbibliotekens service fattas separat. Uppföljningsgruppen utarbetade förslag för undervisningsministeriet om ändring av 25 § i universitetslagen och 25 § i universitetsförordningen. Syftet är att konsolidera utvidgningen av verksamhetsområdet på författningsnivå. Det föreslås att direktionsens sammansättning utvidgas så att inte bara Helsingfors universitet, biblioteksnätet och undervisningsministeriet utan också andra samhällsaktörer är företrädare i direktionen i syfte att stärka interaktionen i samhället. Namnet på Helsingfors universitets bibliotek ändras till Nationalbiblioteket. Målet är att ändringarna skall träda i kraft gradvis med början 2006. Uppföljningsgruppen anser det viktigt att utvidgningen av nationalbibliotekets verksamhetsområde konsolideras, att den finansiering som fordras är stabil samt att samarbetet förstärks. Uppföljningsgruppen föreslår att styrsystemet ytterligare utvecklas och att ekonomin klargörs bl.a. så att nationalbiblioteket i statsbudgeten har ett eget moment, på vilket anslagen för nationalbibliotekets uppgifter och för basservicen till biblioteksnätet budgeteras i sin helhet. Som en del av uppföljningen av verksamheten skall också den faktiska utvecklingen och utfallet i fråga om breddningen av verksamhetsområdet utvärderas regelbundet. Enligt uppföljningsgruppen är det nödvändigt att nationalbibliotekets verksamhet utvecklas som del av det nationella informationsförsörjningssystemet. Uppföljningsgruppen föreslår bl.a. att möjligheten att erbjuda fri sökning i de nationella databaserna utreds.			
Nyckelord Helsingfors universitets bibliotek, nationalbibliotek, biblioteksnät, universitetsbibliotek, yrkeshögskolebibliotek, allmänna bibliotek, specialbibliotek, universitetslagen, universitetsförordningen, centraliserad service, styrsystem, finansiering			
Övriga uppgifter			
Seriens namn och nummer Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2006:1	ISSN 1458-8102	ISBN 952-485-074-5 (PDF)	
Sidoantal 24	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution	Förlag Undervisningsministeriet		

Description

Publisher
Ministry of Education

Date of publication
18 Januari 2006

Authors (If a committee: name of organ, chair, secretary)		Type of publication	
National Library 2002 follow-up group		Reports of the Ministry of Education, Finland	
Chair: Annu Jylhä-Pyykönen Secretaries: Irma Reijonen, Rita Käkelä		Contracted by Ministry of Education	
		Committee appointed on	Dno
		16 September 2003	37/043/2003
Name of publication			
Report of the National Library 2002 follow-up group			
Parts Memorandum + appendices			
Abstract			
<p>In 2003 the National Library 2002 Committee proposed that the mission of Helsinki University Library (the National Library) be expanded to include services to public libraries, polytechnic libraries and special libraries, as well as to university libraries. The Library will continue to be an independent institution of the University of Helsinki. The Ministry of Education appointed a Follow-up Group to prepare measures relating to the expansion and specifically:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. to coordinate and monitor the realisation of the financial arrangements relating to centralised services to public, polytechnic and special libraries 2. to develop the annual negotiation procedure between the Ministry of Education and Helsinki University Library 3. to prepare a proposal for amendments to the Universities Act and Decree and other statutes, where needed. <p>The National Library 2002 Follow-up Group defined the basic services to the overall library network as centralised services which are agreed upon in performance negotiations between the Ministry and the University of Helsinki and which are funded directly by the Ministry on behalf of the university and polytechnic libraries and the public libraries. The special libraries will continue to conclude separate agreements on basic services. The basic services comprise the use of national databases, acquisition of web resources, software services relating to the digital library, standardisation services in the information field, and services relating to the joint statistics of research libraries. Some services are provided for the whole library network and others for library consortia.</p> <p>With a view to improving the steering system of the National Library, the Follow-up Group put forward a proposal concerning the annual performance negotiations and financial arrangements. The principle is to secure stable financing for the basic services provided by the Library; the infrastructure and basic services are financed with direct budget funding, and a fee will be charged for other services provided for the library network. The process of negotiations between the Ministry, the University of Helsinki and the Library will be developed as part of the performance management process of universities, with special emphasis on the Library's national mission. With regard to financing, the Follow-up Group proposes that all the funding allocated for tasks relating to the National Library from various sub-items in the Ministry of Education Main Class be recorded in the appendix to the performance agreement concluded with the University of Helsinki. The financing of services provided for the special libraries will be agreed separately.</p> <p>The Follow-up Group drafted amendments to Section 25 of the Universities Act and Section 25 of the Universities Decree with the purpose of instituting the enlarged mission by legislative means. It is proposed that the composition of the Board be expanded to include other social partners in addition to the representatives of the University of Helsinki, the library network and the Ministry of Education, with a view to enhancing interaction with society at large. The name of Helsinki University Library will be changed to the National Library of Finland. The changes are projected to take force gradually from 2006 onwards.</p> <p>The Follow-up Group considers it important to establish the expanded mission of the National Library on a permanent basis, with stable funding and robust cooperation. The Follow-up Group proposes that the performance management system be further developed and the financing clarified with the introduction of a sub-item in the State Budget dedicated to the National Library, which would include all the budgetary appropriations allocated to the Library for its national functions and its services to the library network. Measures must be taken to monitor the realisation of the expanded mission and other developments on a regular basis as part of overall performance monitoring.</p> <p>The Follow-up Group sees it important that the operations of the National Library are developed as part of the national information management system. The Follow-up Group i.a. proposes that the possibilities to make national databases freely accessible be explored.</p>			
Other information			
Name and number of series		ISSN	ISBN
Reports of the Ministry of Education, Finland 2006:1		1458-8102	952-485-074-5 (PDF)
Number of pages 24	Language Finnish	Price	Degree of confidentiality public
Distributed by		Published by Ministry of Education	

Opetusministeriölle

Opetusministeriö asetti 16.9.2003 seurantaryhmän, jonka tehtävänä oli Kansalliskirjasto 2002 -työryhmän ehdotusten ja siitä saatujen lausuntojen pohjalta ohjata ja tarpeellisin osin valmistella Helsingin yliopiston kirjaston toimialan ja tehtävien laajenemiseen liittyviä toimenpiteitä (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:1).

Tehtävänä oli erityisesti

1. koordinoida ja seurata yleisten kirjastojen, ammattikorkeakoulukirjastojen ja erikoiskirjastojen saamien keskitettyjen palveluiden rahoitusjärjestelyjen toteutumista
2. kehittää opetusministeriön ja Helsingin yliopiston kirjaston kanssa käytävää vuosittaista neuvottelua
3. valmistella esitys muutoksiksi yliopistolakiin ja yliopistoasetukseen sekä tarvittaessa muihin säännöksiin.

Kansalliskirjaston tehtävien ja toimialan laajennuksen vaatimien järjestelyjen tuli toimeksiannon mukaan olla valmiina vaiheittain siten, että laajennus toteutuu vuoden 2006 alkuun mennessä. Seurantaryhmän määräaika päättyy 31.12.2005.

Seurantaryhmän puheenjohtajana toimi opetusneuvos Annu Jylhä-Pyykönen ja jäseninä seuraavat henkilöt:

tietopalvelupäällikkö Sirkku Blinnikka, Lahden ammattikorkeakoulu
ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm, Helsingin yliopiston kirjasto
suunnittelupäällikkö Dorrit Gustafsson, Helsingin yliopiston kirjasto
opetusneuvos Jorma Karhu, opetusministeriö
korkeakouluneuvos Seppo Kiiskinen, opetusministeriö
ylikirjastonhoitaja Päivi Kytömäki, Oulun yliopiston kirjasto
vararehtori Hannele Niemi, Helsingin yliopisto
hallitusneuvos Juhani Saarivuo, opetusministeriö, 31.5.2005 asti
hallintojohtaja Kari Suokko, Helsingin yliopisto
projektipäällikkö Hannu Taskinen, Helsingin kaupunginkirjasto
rehtori Henrik Wolff, Arcada - Nylands svenska yrkeshögskola
ylikirjastonhoitaja Hellevi Yrjölä, Tilastokirjasto
kulttuuriasiainneuvos Anneli Äyräs, opetusministeriö.

Seurantaryhmää täydennettiin myöhemmin Helsingin yliopiston kirjaston johtokunnan puheenjohtajalla professori Hannu Niemellä Helsingin yliopistosta.

Seurantaryhmän varapuheenjohtajana toimi kulttuuriasianneuvos Anneli Äyräs ja sihteereinä kirjastonhoitaja Rita Käkelä Helsingin yliopiston kirjastosta ja ylitarkastaja Anne Luoto-Halvari opetusministeriöstä. 1.5.2005 lähtien hänen tilalle tuli ylitarkastaja Irma Reijonen opetusministeriöstä.

Seurantaryhmän työhön osallistuivat asiantuntijoina kehittämisjohtaja Juha Hakala ja palvelupäällikkö Kristiina Hormia-Poutanen Helsingin yliopiston kirjastosta, opetusneuvos Hannele Hermunen opetusministeriöstä ja ylitarkastaja Laura Hansén, sijaisena 1.10.2004–28.2.2005 Teija Miller, 1.3.–31.8.2005 Iisa Vepsä ja 1.11.–31.12.2005 Riku Neuvonen opetusministeriöstä.

Seurantaryhmä kokoontui 11 kertaa.

Työn tueksi koottiin kolme valmisteluryhmää:

- Kansalliskirjaston peruspalveluiden määrittely, pj. Dorrit Gustafsson. Ryhmässä oli mukana eri kirjastosektoreiden ja Helsingin yliopiston kirjaston edustajia.
- Kansalliskirjaston tulosohjauksen kehittäminen, pj. Jorma Karhu. Ryhmässä oli mukana opetusministeriön, Helsingin yliopiston ja Helsingin yliopiston kirjaston edustajia.
- Säädosmuutokset, pj. Kari Suokko. Ryhmässä oli mukana opetusministeriön, Helsingin yliopiston ja Helsingin yliopiston kirjaston edustajia.

Seurantaryhmän työskentelyn aikana työn etenemistä käsiteltiin laajasti eri tilaisuuksissa. Kirjastosektoreiden yhteistyöelimet ottivat kantaa peruspalveluiden määrittelyyn. Opetusministeriö pyysi keskeisiltä toimijoilta lausunnot seurantaryhmän esitykseen säädosmuutoksiksi.

Saatuana työnsä valmiiksi seurantaryhmä jättää yksimielisen muistionsa opetusministeriölle.

Helsingissä 21.12.2005

Seurantaryhmän puolesta

Annu Jylhä-Pyykönen
Seurantaryhmän puheenjohtaja

Sisältö

1	<u>Seurantaryhmän työn lähtökohdat</u>	9
2	<u>Kansalliskirjaston keskitetyt palvelut kirjastoverkolle ja peruspalvelujen määrittely</u>	10
	Palvelukokonaisuudet	11
3	<u>Kansalliskirjaston ohjauksen ja rahoituksen kehittäminen toimialan laajenuksessa</u>	13
	Kansalliskirjaston ohjaus	13
	Neuvotteluprosessin kehittäminen	13
	Kansalliskirjaston sopimuksessa sovittavat voimavarat	15
4	<u>Säädösmuutokset</u>	16
	Yliopistolaki (645/1997), 25 §	16
	Yliopistoasetus (115/1998), 25 §	17
	Seurantaryhmän perustelut säädösmuutosesitykselle	17
5	<u>Yhteenvedo toteutuneista ja sovituista toimenpiteistä sekä ehdotukset jatkotoimiksi</u>	19
	Liite 1. Kansalliskirjaston palveluiden sisältöjen kuvausta	21
	Liite 2. Termien määrittelyä	24

1 Seurantaryhmän työn lähtökohdat

Opetusministeriön asettama kansalliskirjaston tehtäviä ja toimialaa uudelleen arvioiva Kansalliskirjasto 2002 -työryhmä ehdotti (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:1), että Helsingin yliopiston kirjaston tehtäviä ja toimialaa laajennetaan yliopistokirjastojen ohella koskemaan myös yleisiä kirjastoja, ammattikorkeakoulukirjastoja ja erikoiskirjastoja tavoitteena entistä paremmin toimiva suomalainen kirjastoverkko. Saaduissa lausunnoissa kansalliskirjaston toimialan ja tehtävien laajentamiseen suhtauduttiin myönteisesti.

Kansalliskirjasto 2002 -työryhmä katsoi, että kirjaston tulee edelleen säilyä osana Helsingin yliopistoa, mutta sen hallintoa ja ohjausta on selkeytettävä. Erityistä huomiota on kiinnitettävä toimintamenojen budjetointijärjestelmään rahoituksen selkeyden ja läpinäkyvyyden takaamiseksi, opetusministeriön ja kirjaston kanssa käytävän vuosittaisen neuvottelun sisältöön sekä kirjaston johtokunnan tehtäviin ja kokoonpanoon. Eri kirjastoryhmien tarpeet kohdistuvat tiettyihin Helsingin yliopiston kirjaston tuottamiin ns. keskitettyihin peruspalveluihin. Työryhmän ehdotuksen mukaan keskitettyjen palvelujen sisällöstä ja kustannustasosta voidaan sopia yhteisissä neuvotteluissa asiaa koskevien tahojen kanssa. Työryhmä ehdotti myös kirjaston nimen muuttamista Kansalliskirjastoksi.

2 Kansalliskirjaston keskitetyt palvelut kirjastoverkolle ja peruspalvelujen määrittely

Kirjastoverkon keskitetyt palvelut tukevat kirjastojen tuottavuutta. Valmisteltavana oleva kansalliskirjaston toimialalajennus toteuttaa siten osaltaan opetusministeriön hallinnonalan ja koko valtionhallinnon tuottavuusohjelmaa.

Seurantaryhmän kokoama valmisteluryhmä teki yhdessä kansalliskirjaston ja kirjastoverkon eri sektoreiden kanssa kuvauksen niistä keskitetyistä palveluista, joita kansalliskirjasto tarjoaa kirjastoille. Kansalliskirjasto tuottaa jo nyt näitä palveluita kirjastoverkolle, mutta palvelujen rahoitusjärjestelyt vaihtelevat kirjastosektoreittain. Yliopistokirjastojen saamat palvelut on rahoitettu opetusministeriön yliopistobudjetista; ammattikorkeakoulujen ja yleisten kirjastojen palveluja on rahoitettu erillisten 1–3 -vuotisten palvelusopimusten perusteella keskitetysti opetusministeriöstä. Erikoiskirjastot ovat maksaneet palveluista kukin erikseen oman kehysorganisaationsa budjetista.

Toimialamuutos edellyttää peruspalvelujen määrittelyä siten, että tarvittavia voimavaroja ja rahoitusjärjestelyjä voidaan suunnitella tarkoituksenmukaisesti. Seurantaryhmä määritteli kansalliskirjaston peruspalvelut kirjastoverkolle seuraavasti:

Peruspalveluja ovat ne keskitetyt palvelut, joista sovitaan Helsingin yliopiston ja opetusministeriön välisissä tulosneuvotteluissa ja jotka opetusministeriö rahoittaa keskitetysti yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastoille sekä yleisille kirjastoille. Erikoiskirjastot sopivat edelleenkin peruspalveluista erikseen. Osa peruspalveluista tuotetaan kirjastojen muodostamille konsortioille ja osa koko kirjastoverkolle.

Kirjastosektorit arvioivat keskitettyjen palvelujen merkittävyyden kukin omalta kannaltaan asettamalla ne tärkeysjärjestykseen asteikolla 1–3. Näiden arvioiden pohjalta valmisteluryhmä määritteli ne palvelut, joiden tulisi olla pysyviä peruspalveluja.

Palvelukokonaisuudet

Peruspalveluiksi määriteltiin seuraavat palvelukokonaisuudet: kansallisten tietokantojen käyttö, verkkoaineiston hankintapalvelu, digitaalisen kirjaston ohjelmistopalvelut, informaatioalan standardipalvelut ja tieteellisten kirjastojen yhteistilastopalvelut. Palvelukokonaisuudet koostuvat seuraavasti:

1 Tietokannat

Fennica, Kansallinen verkkoarkisto, Viola, Arto, Linda, Manda¹, VESA, portaalitietokannat (2kpl)

Tiedonhakupalvelut sekä tiedontarvitsijoille että kirjastoille:

- tiedonhaku yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastoissa sekä niiden kehysorganisaatioissa ja yleisissä kirjastoissa
- luettelotietueiden kopiointimahdollisuus kirjastoille niiden omiin kokoelmaluetteloihin
- myöhemmässä vaiheessa tavoitteena on tietokantojen vapaa hakukäyttö kansalaisille.

Palvelun sisältö: tietokantojen ylläpito, kehittäminen, tiedotus, koulutus sekä niihin liittyvä koordinointi ja standardointi.

2 Verkkoaineiston hankinta

Kansallinen Elektroninen kirjasto, FinELib, neuvottelee keskitetysti FinELib-konsortion jäsenille käyttöoikeussopimuksia elektronisiin aineistoihin.

Palvelun sisältö: neuvottelu- ja sopimuspalvelu, aineistojen asettaminen käyttöön, toiminnan koordinointi ja kehittäminen, tiedotus, koulutus ja standardointi.

3 Digitaalisen kirjaston ohjelmistot

Kirjastojärjestelmä

Kirjastojärjestelmän ylläpito ja kehittäminen Linnea2-konsortiolle.

Palvelun sisältö: järjestelmätuen, lisenssien, teknisen laitteiston ja keskitettyjen ylläpitopalvelujen organisointi ja koordinointi, toiminnan koordinointi, kehittäminen, tiedotus, koulutus ja standardointi.

Tiedonhakujärjestelmä

Tiedonhakujärjestelmän kehittäminen ja ylläpito FinELib-konsortioon kuuluville jäsenille.

Palvelun sisältö: järjestelmätuki, lisenssit, tekninen laitteisto ja keskitetyt ylläpitopalvelut, toiminnan koordinointi, kehittäminen, tiedotus, koulutus ja standardointi.

Dokumenttiarkisto²

Dokumenttiarkiston kehittäminen ja ylläpito käyttäjiksi liittyville kirjastoille.

¹MANDA-tietokantaa ei enää päivitetä.

²Palvelun priorisointi on sovittu tehtäväksi selvityksen jälkeen.

Palvelun sisältö: järjestelmätuen, lisenssien, teknisen laitteiston ja keskitettyjen ylläpitopalvelujen organisointi ja koordinointi, toiminnan koordinointi, kehittäminen, tiedotus, koulutus ja standardointi.

4 Standardit

Tietopalvelualan standardit (esim. ISO-, SFS- ja NISO standardit) yhteiset kuvailuformaattit ja säännöt, tiedonhakustandardit ja tunnisteet.

Palvelun sisältö: ylläpito, koordinointi, kehittäminen, tiedotus, koulutus.

5 Yhteistilasto

Yliopistokirjastojen, ammattikorkeakoulukirjastojen ja erikoiskirjastojen yhteistilasto.

Palvelun sisältö: ylläpito, koordinointi, kehittäminen, tiedotus, koulutus, standardointi.

Palveluiden tarkempi luonnehdinta on liitteessä 1.

3 Kansalliskirjaston ohjauksen ja rahoituksen kehittäminen toimialan laajenuksessa

Kansalliskirjaston ohjaus

Kansalliskirjaston asema on merkittävä koko suomalaisen tietoyhteiskunnan kehittämisessä. Opetusministeriön tulosohjauksen kautta tulee ottaa huomioon tietohuollon toimintaympäristössä tapahtuvat muutokset, tietoliikenneyhteyksien ja tietoverkkojen kehittäminen, virtuaaliopetus jne.

Kansalliskirjaston ohjausta säätelee kirjaston hallinnollinen asema Helsingin yliopiston erillislaitoksena ja siten yliopistolaitoksen tulosohjauksen piiriin kuuluvana. Toisaalta on otettava huomioon kansalliskirjasto osana Suomen kirjastoverkkoa, sen laajentuva tehtävä ja eri hallinnonaloille ulottuva toimiala. Suomen kirjastoverkolla on useita yhteistyöelimiä ja konsortioita, joiden piirissä yhteistyö on järjestetty säännöin ja keskinäisin sopimuksin.

Kansalliskirjaston ohjauksen kehittämisen tavoitteena on, että

- ohjauksella toteutetaan opetusministeriön Suomen kirjastoverkon kehittämistä koskevia strategisia linjauksia
- ohjausmenettelyt tukevat kansalliskirjaston toimintaa ja kehittämistä
- ohjauksen avulla varmistetaan kansalliskirjaston edellytykset hoitaa laajentunutta tehtävä-alueitaan
- eri osapuolten näkemykset ja tarpeet tulevat riittävästi huomioon otetuiksi
- ohjausprosessi on mahdollisimman selkeä.

Opetusministeriön tulosohjaus ei kata suoraan kansalliskirjaston koko toimintaa. Hallinnonalojen yhteistyönä on kehitettävä tietohuoltojärjestelmän ohjausmekanismeja siten, että ne tukevat suomalaisen tietoyhteiskunnan kehittämistä.

Neuvotteluprosessin kehittäminen

Kansalliskirjasto on yliopistolaitoksen tulosohjauksessa määritelty Helsingin yliopiston valtakunnalliseksi tehtäväksi. Valtakunnalliset tehtävät otetaan yliopistojen ohjauksessa huomioon

lähinnä rahoitusohjauksen kautta, niille ei tulossopimuksissa ole asetettu erikseen tavoitteita.

Yliopistojen valtakunnallisten tehtävien rahoitus sovitaan kolmivuotiskaudelle. Valtakunnallisten tehtävien rahoitus on perusrahoitusta tukevaa, tiettyihin toimintoihin osoitettua lisärahoitusta. Yliopistolla on tehtävästä lisäksi omavastuu. Valtakunnallisten tehtävien osalta voidaan tarvittaessa käydä vuosittain erillinen neuvottelu ennen yliopiston kanssa käytävää tulosneuvottelua. Opetusministeriön ja yliopiston välisissä vuosittaisissa tarkistusneuvotteluisissa valtakunnallisten tehtävien hankerahoitus on esillä vain poikkeustapauksissa, koska rahoitusosuutta määriteltäessä on otettu huomioon myös tarve jatkuvaan kehitysohjelmaan.

Yliopistolaitoksen valtakunnallisiksi määritellyistä tehtävistä kansalliskirjasto on selvästi suurin ja laaja-alaisin ja sen keskitettyjen palvelujen tarjonta hyödyttää kaikkia yliopistoja. Kansalliskirjaston laajentuva tehtäväalue koskee toisaalta Suomen koko kirjastoverkkoa: yliopistolaitosta ja opetusministeriön muita toimialoja kuten ammattikorkeakouluja ja yleisiä kirjastoja sekä erikoiskirjastoja eri hallinnonaloilla ja organisaatioissa.

Opetusministeriön tiedepolitiikan yksikkö on vuoteen 2004 asti käynyt vuosittain kansalliskirjaston kanssa erillisneuvottelun, jossa on keskusteltu kansalliskirjaston toiminnasta ja sen kehittämistä, mutta jonka luonne ei ole ollut sopimusneuvottelu. Neuvotteluun ovat lisäksi osallistuneet Helsingin yliopiston ja ministeriön yliopistoyksikön edustajat. Neuvottelusta on tehty kokousmuistio.

Kansalliskirjasto 2002 -työryhmä esitti ohjauksen selkeyttämistä siten, että erityisesti kehitetään rahoituksen läpinäkyvyyttä ja vuosittaisen neuvottelun sisältöä. Seurantaryhmän opetusministeriölle 21.12.2004 tekemän ehdotuksen pohjalta opetusministeriön ja kansalliskirjaston välisen neuvotteluprosessin uudistaminen aloitettiin keväällä 2005 käytävistä neuvotteluista. Ensimmäinen ehdotetun ohjausjärjestelmän mukainen neuvottelu käytiin koeluontoisesti 8.3.2005. Samalla se oli valmistautumista neuvotteluihin tulossopimuskaudelle 2007–2009. Neuvottelu koski meneillään olevan kolmivuotiskauden 2004–2006 viimeistä vuotta. Yhtenä aiheena neuvottelussa oli kansalliskirjaston toimialan laajentamisen edellyttämä lisärahoitus ja kustannusten jako vuonna 2006.

Seurantaryhmä ehdottaa, että neuvottelumenettelyä edelleen kehitetään keväällä 2005 aloitetun käytännön pohjalta.

Opetusministeriön ja kansalliskirjaston keskinäistä neuvotteluprosessia kehitetään osana yliopistolaitoksen tulosohjausprosessia korostaen kansalliskirjaston valtakunnallista tehtävää. Kansalliskirjaston tulosneuvottelun valmisteluprosessissa otetaan huomioon kirjaston tehtäväalue mahdollisimman kattavasti. Opetusministeriön ja kansalliskirjaston välisessä sopimuksessa voidaan sopia vain opetusministeriön hallinnonalan tavoiteasettelusta ja siihen liittyvästä budjettirahoituksesta.

Vuosittain [maaliskuussa] opetusministeriön ja kansalliskirjaston välillä käydään yliopistolaitoksen tulosohjausprosessiin liittyvä neuvottelu. Neuvotteluun liittyvä materiaali toimitetaan [helmikuussa] opetusministeriöön osana Helsingin yliopiston tulosneuvotteluaineistoa. Neuvottelussa käsitellään kansalliskirjaston tavoitteet, voimavarat ja seuranta siltä osin kuin ne koskevat koko kirjastoverkon kehittämiseen liittyvää valtakunnallista tehtävää. Neuvottelun päätökset sisällytetään Helsingin yliopiston tulossopimukseen kansalliskirjastoa koskevana liitteenä.

Neuvottelu käydään opetusministeriön yliopistoyksikön johtajan johdolla. Opetusministeriöstä neuvotteluun osallistuvat lisäksi ministeriön päättämät tulosohjauksesta ja kirjastoasioista vastaavat virkamiehet. Neuvottelun toisena osapuolena ovat kansalliskirjaston ylikirjaston-

hoitaja sekä Helsingin yliopiston ja kansalliskirjaston toimialan eri sektoreiden edustajat. Kansalliskirjastoa koskeva neuvottelu käydään ennen opetusministeriön ja Helsingin yliopiston tulosneuvottelua. Ministeriön ja yliopiston välisessä tulosneuvottelussa [huhtikuussa] todetaan kirjaston kanssa käyty neuvottelu ja tältä pohjalta valmisteltu tulossopimuksen liite. Tulosneuvottelussa kansalliskirjastoa koskevaa tulossopimuksen liitettä voidaan tarvittaessa vielä muuttaa tai täydentää. Helsingin yliopiston tulossopimus allekirjoitetaan eduskunnan hyväksytyä seuraavan vuoden talousarvion [joului-tammikuussa].

Opetusministeriössä neuvottelujen valmistelu hoidetaan eri osastojen ja yksiköiden yhteistyönä. Kansalliskirjasto puolestaan huolehtii siitä, että se eri sektoreita kuultuaan saattaa neuvottelujen valmisteluun riittävät tiedot koko toimialaltaan.

Ennen neuvotteluja pidetään tarvittaessa yhteisiä virkamiestason valmistelukokouksia. Asioita (tavoitteenasettelu, rahoitus jne.) käsitellään tarpeen mukaan myös rehtoreiden kokouksissa ym. yhteistyöelimissä.

Kansalliskirjastolle asetettujen tavoitteiden toteutumisen seurantaan varten kirjasto raportoi toiminnastaan mahdollisen erillisraportoinnin lisäksi osana Helsingin yliopiston toimintakertomusraportointia.

Kansalliskirjaston sopimuksessa sovittavat voimavarat

Kansalliskirjaston, kuten yliopistolaitoksen muidenkin valtakunnallisten tehtävien, rahoitus merkitään nykyisin yliopistojen tulossopimukseen koko kolmevuotiskaudelle ja vain hanke-rahoitus tarkistetaan vuosittain. Kansalliskirjaston toimialan laajentuminen eri hallinnonaloille ja neuvotteluprosessin kehittäminen edellyttävät myös rahoitusmekanismien arvioimista ja mahdollista uudelleen järjestämistä. Periaatteena on, että kirjaston perustehtävien rahoitus on turvattu, infrastruktuuri ja peruspalvelut ylläpidetään suoralla budjettirahoituksella, muut palvelut kirjastoverkolle hoidetaan maksupalveluna.

Voimavarojen osalta seurantaryhmä ehdottaa, että

Helsingin yliopiston kansalliskirjastoa koskevaan tulossopimuksen liitteeseen merkitään mahdollisuuksien mukaan kaikki opetusministeriön hallinnonalalta eri momenteilta kirjastolle osoitettava rahoitus.

Peruspalvelujen rahoituksen osalta tehdään tarvittavia momenttien välisiä määrärahasiirtoja. Tavoitteena on jatkossakin eri sektoreiden yhteisvastuu niitä koskevien kansalliskirjaston peruspalvelujen kehittämisestä ja rahoittamisesta.

Tavoitteena on myös, että kansalliskirjastolla olisi oma momentti valtion talousarviossa, jolle kansalliskirjastotehtävien ja kirjastoverkon peruspalvelujen määrärahat budjetoidaan kokonaisuudessaan.

Momentin toteutumista edeltävänä aikana uusien kirjastoverkolle kohdennettujen palvelujen rahoitusta ei sisällytetä yliopistobudjettiin vaan rahoituksesta vastaa kukin sektori omalta osaltaan. Muiden uusien tai kasvavien lakisääteisten kansalliskirjastotehtävien rahoitus tulee hoitaa kehyslisäyksenä yliopistobudjetin kautta momentin toteutumista edeltävänä aikana.

4 Säädosmuutokset

Lähtökohtana olivat Kansalliskirjasto 2002 -työryhmän esitykset säädosmuutoksiksi. Seurantaryhmä kuuli valmistelussa Helsingin yliopistoa ja kirjastoverkon edustajia ja otti saadut huomautukset huomioon esitystä tehdessään.

Seurantaryhmä jätti opetusministeriölle esityksen yliopistolain ja -asetuksen 25§ muuttamiseksi (31.3.2005). Opetusministeriö pyysi (8.4.2005) lausunnot seurantaryhmän esityksestä säädosmuutoksiksi keskeisiltä toimijoilta. Asiasta lausui yhteensä 15 tahoa. Pääsääntöisesti lausunnonantajat pitivät esitystä hyvänä: sen katsottiin vastaavan Suomen kirjastoverkon nykyisen toiminnan ja kehittämistarpeiden vaatimuksia ja selkeyttävän kirjaston asemaa ja tehtäviä koko kirjastoverkon palveluorganisaationa. Monissa lausunnoissa esitettiin kuitenkin huoli rahoituksesta, miten turvataan kirjaston tehtävien vaatimat taloudelliset edellytykset. Tarve budjettimenettelyn kehittämiseen tuotiin vahvasti esiin ja siihen liittyvää rahoituksen järjestämistä yli sektorirajojen pidettiin tärkeänä.

Perehdyttyään lausuntoihin seurantaryhmä totesi, että lausunnot eivät anna aiheutta muutata esitystä säädosmuutoksiksi ja että hallituksen esityksen valmistelu voi alkaa esityksen pohjalta. Tavoitteena on, että muutokset tulevat voimaan vaiheittain vuodesta 2006 alkaen.

Seuraavassa esitetään säädojen nykytila ja seurantaryhmän esityksen pohjalta opetusministeriössä valmisteltu muutosesitys.

Yliopistolaki (645/1997), 25 §

Nykytila

Helsingin yliopiston kirjasto toimii Suomen kansalliskirjastona. Sen tehtävistä on myös voimassa, mitä vapaakappalelaissa (420/1980) säädetään.

Muutosesitys

Helsingin yliopiston yhteydessä toimii Kansalliskirjasto. Kansalliskirjasto vastaa omalla toimialallaan kansallisen kulttuuriperinnön ja muiden kokoelmien ylläpidosta sekä niihin liittyvästä tiedonvälityksestä ja tietopalvelusta. Kansalliskirjaston tehtävänä on kehittää ja tarjota kansallisia palveluja yliopistojen kirjastoille, yleisille kirjastoille, ammattikorkeakoulu-kirjastoille ja erikoiskirjastoille sekä edistää kirjastoalan kotimaista ja kansainvälistä

yhteistyötä. Kansalliskirjaston tehtävistä on lisäksi voimassa, mitä vapaakappalelaissa (420/1980) säädetään.

Kansalliskirjastolla on johtokunta. Helsingin yliopiston konsistori nimittää Kansalliskirjaston johtokuntaan enintään 13 jäsentä. Opetusministeriö tekee esityksen ministeriötä ja kirjastoja edustavista jäsenistä ja varajäsenistä kirjastoja kuultuaan. Helsingin yliopisto nimeää johtokuntaan yhtä monta jäsentä ja varajäsentä kuin opetusministeriö. Yhteiskunnan muita toimijoita edustavia jäseniä ja varajäseniä on kumpiakin enintään kolme ja heidät nimetään opetusministeriön ja Helsingin yliopiston keskinäisen neuvottelun pohjalta. Johtokunnan tehtävistä säädetään asetuksella.

Yliopistoasetus (115/1998), 25 §

Nykytila

Helsingin yliopiston kirjaston tehtävänä on sen lisäksi, mitä laissa säädetään, toimia tieteellisten kirjastojen valtakunnallisena palvelu- ja kehittämisyksikkönä sekä huolehtia alan kotimaisen ja kansainvälisen yhteistoiminnan edistämisestä. Kirjasto vastaa omalla toimialallaan kansallisen kulttuuriperinnön ja muiden kansallisten kokoelmien ylläpidosta sekä niihin liittyvästä tiedonvälityksestä ja tietopalvelusta.

Muutosesitys

Kansalliskirjaston johtokunta tekee esityksen kirjaston johtosäännöksi ja talousarvioksi Helsingin yliopistolle. Johtokunta vahvistaa kirjaston toiminta- ja taloussuunnitelman ja ratkaisee muut kirjaston toiminnan kannalta laajakantoiset asiat.

Kansalliskirjaston toimintaa johtaa ylikirjastonhoitaja, jonka nimittää kansleri johtokunnan esityksestä.

Seurantaryhmän perustelut säädösmuutosesitykselle

Vuonna 1997 säädetyn yliopistolain mukaan Helsingin yliopiston kirjasto toimii Suomen kansalliskirjastona. Lain säätämisen jälkeen kirjaston kansalliset tehtävät ovat merkittävästi lisääntyneet. Erityisesti tietoyhteiskunnan kehittäminen on voimistanut kirjastoalan kansallisen osaamiskeskuksen merkitystä ja yhteisten peruspalvelujen tarvetta kaikilla kirjastosektoreilla (mm. kirjastojärjestelmä, Kansallinen elektroninen kirjasto, standardien kehittäminen). Asetuksessa määritelty toimiala "tieteellisten kirjastojen valtakunnallisena palvelu- ja kehittämisyksikkönä" on siten käytännössä jo osoittautunut liian kapeaksi. Kirjaston tehtäväalan määrittely on siirretty asetuksesta lakitekstiin. Määrittely on tarpeen toimialan laajentuessa palvelemaan koko kirjastoverkkoa.

Helsingin yliopiston kirjaston nimi on käytännössä vakiintunut kansalliskirjastoksi. Helsingin yliopistolla on laaja yliopiston opetusta ja tutkimusta palveleva koordinoitu kampus- ja tiedekuntakirjaston verkosto. Nimenmuutos selkeyttää siis myös Helsingin yliopiston kirjastolaitoksen kehittämistä. Lakitekstissä määritelty nimenmuutos Kansalliskirjastoksi vahvistaa käsitystä kansalliskirjastosta koko kirjastoverkon palveluorganisaationa.

Toimialan laajetessa on syytä määritellä keskeiset toimijat. Kirjastoverkkoon kuuluvat

yliopistokirjastot, ammattikorkeakoulukirjastot, yleiset kirjastot ja erikoiskirjastot (mm. Eduskunnan kirjasto, Tilastokirjasto ja tutkimuslaitosten kirjastot).

Tietoyhteiskunnan kehittämisessä merkittävää on sektorirajat ylittävä yhteistyö. Tämä koskee niin eri ministeriöiden välisen yhteistyön tiivistämistä kuin yhteiskunnan eri toimijoiden välistä vuorovaikutusta ja sitoutumista yhteiseen näkemykseen henkisin ja aineellisin voimavaroin. Sitoutuminen edellyttää aina myös mahdollisuutta vaikuttaa toimintaan jo suunnittelu- ja päätöksentekovaiheessa.

Jotta tietoyhteiskunnan eri toimijat sitoutuisivat kansalliskirjaston kehittämiseen, on tarpeen rakentaa johtokunta kolmikantaperiaatteella siten, että siinä ovat mukana

- opetusministeriön esittämät ministeriön ohjausta ja kirjastoverkkoa edustavat jäsenet (opetusministeriö, yliopistokirjastot, ammattikorkeakoulukirjastot, yleiset kirjastot, erikoiskirjastot)
- Helsingin yliopistoa edustavat jäsenet
- muun yhteiskunnan (kulttuuri, sivistys, tutkimus ja elinkeinoelämä) edustus.

Muun yhteiskunnan edustus johtokunnassa varmistaa Kansalliskirjaston toimialan laajennuksen käytännön toteutusta ja tukee osaltaan yliopistolain 25 §:n mukaista vastuuta kansallisesta kulttuuriperinnöstä sekä yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen toteutumista.

Lakiesityksen mukaan johtokunnan valinnasta ja kokoonpanosta säädetään laissa ja johtokunnan tehtävistä asetuksessa. Yliopistoasetuksen 25 §:n ensimmäisessä momentissa todetaan Kansalliskirjaston johtokunnan tehtävistä, että se tekee Helsingin yliopistolle esityksen kirjaston johtosäännöksi ja talousarvioiksi sekä vahvistaa kirjaston toiminta- ja taloussuunnitelman. Lisäksi johtokunta ratkaisee muut kirjaston toiminnan kannalta laajakantoiset asiat. Johtokunnan muista tehtävistä säädetään johtosäännöllä.

Kansalliskirjasto säilyy jatkossakin Helsingin yliopiston erillislaitoksena. Johtokunnan nimittää yliopiston konsistori, joka myös nimittää puheenjohtajan johtokunnan jäsenistä.

Lisäksi seurantaryhmä esittää, että ammattikorkeakoululakiin ja kirjastolakiin tulisi tehdä seuraava lisäys:

- Kansalliskirjaston asemasta valtakunnallisten kirjastopalvelujen tarjoajana on voimassa, mitä yliopistolaissa on säädetty.

5 Yhteenveto toteutuneista ja sovituista toimenpiteistä sekä ehdotukset jatkotoimiksi

Seurantaryhmä pitää tärkeänä kansalliskirjaston toimialalaajennuksen vakiinnuttamista ja sen edellyttämän rahoituksen vakautta sekä yhteistyön vahvistamista. Seurantaryhmän työskentelyn aikana tavoitteita tukevia jo *toteutuneita tai sovittuja toimenpiteitä* ovat:

- Opetusministeriössä on valmisteltu seurantaryhmän esityksen pohjalta hallituksen esitys yliopistolain 25 §:n muuttamisesta ja esitys yliopistoasetuksen 25 §:n muuttamisesta. Lakiuudistuksen tavoitteena on vakiinnuttaa toimialalaajennus säädösten tasolla.
- Seurantaryhmä on hahmotellut toimialalaajennuksen huomioon ottavaa ohjausjärjestelmää ja neuvotteluprosessia. Uudistettua ohjausjärjestelmää on ryhdytty soveltamaan ja ensimmäinen sen mukainen tulosneuvottelu valmistava neuvottelu käytiin maaliskuussa 2005. Yhtenä aiheena neuvottelussa oli toimialan laajentamisen edellyttämä lisärahoitus.
- Opetusministeriöön on perustettu kirjastohallinnon ryhmä, jonka yhtenä tehtävänä on koordinoita useampaa kirjastosektoria koskevia kehittämishankkeita.
- Kansalliskirjastostrategia on uudistettu toimialalaajennuksen näkökulmasta.
- Helsingin yliopiston ja kansalliskirjaston tukiryhmä on kehittänyt yliopiston sisäistä suunnittelu- ja neuvotteluprosessia.
- Kirjastosektorit ovat organisoineet ja vakiinnuttaneet sisäistä ja keskinäistä yhteistyötään.

Myönteisen kehityksen varmistamiseksi seurantaryhmä ehdottaa seuraavia *jatkotoimia*:

Ohjausjärjestelmän toimivuutta seurataan ja kehitetään.
Toimeenpanovastuu: opetusministeriö; aikataulu: jatkuva.

Toimialan laajennus edellyttää talouden selkeyttä ja läpinäkyvyyttä. Kansalliskirjasto kehittää talouden suunnittelua, seurantaa ja raportointia yhdessä Helsingin yliopiston, opetusministeriön ja kirjastoverkon kanssa.

Toimeenpanovastuu: kansalliskirjasto; aikataulu: jatkuva.

Kansalliskirjastolla tulisi olla oma momentti valtion talousarviossa. Se selkeyttäisi budjetointikäytäntöä ja helpottaisi määrärahaseurantaa. Lisäksi se mahdollistaisi hallinnonalarajat ylittävän keskitetyn rahoituksen siirrot erikoiskirjastojen palvelujen rahoittamiseksi. Toimeenpanovastuu: opetusministeriö; aikataulu: tavoitteena 2007 talousarvio.

Ammattikorkeakoululakiin ja kirjastolakiin tulisi lisätä maininta Kansalliskirjaston asemasta valtakunnallisten kirjastopalvelujen tarjoajana. Toimeenpanovastuu: opetusministeriö; aikataulu: 2006.

Arvioidaan toteutunutta kehitystä ja toimialalaajennuksen onnistumista säännöllisesti osana toiminnan seuranta. Tuloksia hyödynnetään tulossopimusten valmistelussa ja toiminnan kehittämässä. Tulosten perusteella voidaan arvioida kansalliskirjaston palvelujen ja ohjausjärjestelmän toimivuutta sekä kirjaston aseman kehitystä. Laajempi ulkoinen arviointi toteutetaan tulossopimuskaudella 2010–2012. Toimeenpanovastuu: opetusministeriö; aikataulu: jatkuva.

Lisäksi seurantaryhmä näkee tarpeelliseksi kansallisen tietohuoltojärjestelmän kehittämisen kokonaisuutena ja kehittämisen kytkemisen osaksi hallituksen tietoyhteiskuntaohjelmaa ja valtionhallinnon tuottavuusohjelmaa. Seurantaryhmä esittää tehtäväksi seuraavia *selvityksiä*:

Selvitetään edellytykset tarjota tällä hetkellä kansalaisille maksulliset kansalliset yhteistietokannat (Viola, Linda, Manda ja Arto) vapaaseen hakukäyttöön. Tämä on käytäntönä useassa Euroopan maassa. Selvitetään vapaan hakukäytön kustannukset ja tekniset edellytykset. Toimeenpano: kansalliskirjasto ja opetusministeriö; aikataulu: vuoden 2006 aikana.

Erikoiskirjastojen osalta kansalliskirjaston peruspalvelujen rahoituksen ongelmana on keskitetyn rahoituksen puuttuminen. Opetusministeriö selvittää yhdessä erikoiskirjastojen, niiden kehysorganisaatioiden ja kansalliskirjaston kanssa mahdollisuudet hallinnonalarajat ylittävän keskitetyn rahoituksen järjestämiseksi. Toimeenpanovastuu: opetusministeriö; aikataulu: 2006.

Määritellään koulu- ja oppilaitoskirjastojen asema kirjastoverkossa. Toimeenpano: opetusministeriö ja opetushallitus; aikataulu: 2006.

Toimialalaajennuksen tuloksena syntyvä kansallisen tietohuollon infrastruktuuri ja kansalliset tietovarannot toimivat tuottavuusohjelman tavoitteiden mukaisesti. Prosessin aikana kehitetään menetelmiä arvioida tietohuollon tuottavuutta.

Kansalliskirjaston palveluiden sisältöjen kuvausta

1 Tietokannat

- **FENNICA** – Suomen kansallisbibliografia, joka sisältää tiedot Suomessa painetuista kirjoista, lehdistä, sarjoista, kartoista sekä audiovisuaalisesta aineistosta ja vähitellen myös elektronisista tallenteista.
- **Kansallinen verkkoarkisto** – Vapaakappalelain mukainen, säännöllisin väliajoin ja aihealueittain kohdennettu otantana kerättävä suomalaisten verkkosivujen arkisto. Helsingin yliopiston kirjastolla kansalliskirjastona on vastuu digitaalisten vapaakappaleiden säilytyksestä, kun ne tulevat vapaakappalelain piiriin. **Kansallinen verkkoarkisto** tulee olemaan FENNICA-tietokantaan rinnastettava kansallisen aineiston tiedonhakupalvelu.
- **VIOLA** – Suomen kansallisdiskografia ja nuottiaineiston kansallisbibliografia. Siihen on tallennettu tiedot kaikista kotimaisista nuoteista vuodesta 1977 alkaen sekä kotimaisista äänitteistä aina vuodesta 1901 alkaen. Se on myös musiikkiaineistojen yhteistietokanta joka kansallisen aineiston lisäksi sisältää tietoja kymmenen muun kirjaston musiikkiaineistosta, ulkomaisista nuoteista ja äänitteistä (mm. Suomen Jazz & Pop Arkisto, Maailman musiikin keskus).
- **ARTO** – uusien kotimaisten artikkeleiden viitetietokanta. Aineistoa on kattavimmin 1990-luvun alusta lähtien, mutta myös vanhempaa artikkeliaineistoa koskevia viitteitä on runsaasti.
- **LINDA** on yliopistokirjastojen yhteistietokanta. Se sisältää Suomen kansallisbibliografian sekä viitetiedot yliopistokirjastojen, Eduskunnan kirjaston, Varastokirjaston ja Tilastokirjaston tietokantoihin sisällyvistä kirjoista, aikakauslehdistä ja sarjoista, kartoista, visuaalisesta aineistosta, arkistoista ja elektronisesta aineistosta. LINDA sisältää myös tiedot ammattikorkeakoulujen kirjastojen, maakuntakirjastojen ja erikoiskirjastojen aikakauslehdistä.
- **MANDA** on yleisten kirjastojen yhteistietokanta, jonka tiedontuottajina toimivat aikanaan maakuntakirjastot ja yleisten kirjastojen keskuskirjasto. Se sisältää kirjastojen lähes kaikkia aineistotyyppisiä koskevia luettelointitietoja. Tietokantaa ei enää päivitetä.

- **VESA** – verkkosanasto, joka sisältää yleisen suomalaisen asiasanaston (YSA) ja sen ruotsinkielisen vastineen (ALLÄRS), musiikkisanaston (MUSA) sekä sen ruotsinkielinen vastineen (CILLA) termit. Asiasanastoilla kuvaillaan kotimaisiin tietokantoihin tallennetut julkaisut tiedonhakua silmällä pitäen.
- **Yleinen suomalainen asiasanasto** sisältyy tiedonhakua ohjaavana sanastona – tesauruksena – FENNICA-tietokantaan.
- **Kansallinen palvelurekisteri (MetaLib)** on tietokanta, joka sisältää tietoresurssien kuvailutiedot tiedonhakuportaalien kautta haettaville aineistoille.
- **Kansallinen linkityspalvelu (MetaLib/SFX)** on tietämystietokanta, joka mahdollistaa aineistojen linkityksen tiedonhakuportaalien kautta haettavaksi.

2 Verkkoaineistojen hankinta

- Kansallinen elektroninen kirjasto FinELib hankkii kansainvälisiä ja kotimaisia elektronisia aineistoja tutkimuksen, opetuksen ja oppimisen tueksi. Hankitut verkkoaineistot hankitaan FinELib-konsortion jäsenille. Aineistot ovat yliopisto- ja ammattikorkeakoulukirjastojen ja niiden kehysorganisaatioiden käytettävissä. Yleisissä kirjastoissa verkkoaineistot ovat kaikkien kansalaisten käytettävissä.
- Palvelu sisältää keskitetysti käyty neuvottelut aineistopalveluiden tarjoajien kanssa hankittavien elektronisten aineistojen käyttöoikeussopimuksista jäsenyhteisöille (neuvottelu- ja sopimuspalvelu, lisenssit, aineiston käyttöön saattaminen).
- Verkkoaineiston ylläpidolla tarkoitetaan pitkäaikaissäilytystä. Kotimaisen aineiston osalta kansalliskirjastolla tulee uuden vapaakappalelain myötä olemaan velvollisuus säilyttää myös elektroninen aineisto pysyvästi (ks. Kansallinen verkkoarkisto ja Dokumenttiarkisto).
- Ulkomaisen lisensoidun aineiston osalta pitkäaikaissäilytyksestä sovitaan lisenssisopimuksissa. Ratkaisumalleja on useita ja kulloinkin kyseeseen tuleva ratkaisu riippuu kustantajan mahdollisuuksista tarjota aineisto pysyvästi käyttöön.

3 Digitaalisen kirjaston ohjelmistot

Kirjastojärjestelmä

- Voyager-järjestelmä käytössä Suomen kaikkien yliopistokirjastojen ja ammattikorkeakoulukirjastojen tietokantamuotoisissa kokoelmaluetteloissa

Tiedonhakujärjestelmä

- Nelli-portaali (National Electronic Library Interface) on kansallinen tiedonhakujärjestelmä, jolla haun voin kohdistaa useisiin eri tietokantoihin samalla kertaa. Nelli-portaalien avulla tiedonhakija saa käyttöönsä tietoaineistoja tieteenaloittain tai tietyn aihealueen tai aineistotyyppin mukaan valmiiksi ryhmiteltyinä.

- Nelliä tarjoaa asiakkaille myös personoituja palveluita (oma aineistolista ja henkilökohtainen e-kirjahylly).

Dokumenttiarkisto

- Dokumenttiarkiston DORIA-palvelun tarkoituksena on tarjota tekninen alusta digitaalisten kokoelmien säilyttämiselle, kuvailulle ja käyttöön asettamiselle.

Kirjastojen kokoelmiin kuuluu lisensoitujen kokoelmien ohella aineistoja, joiden säilymisestä ja käyttöympäristöstä niiden täytyy huolehtia itse. Tällaisia aineistoja syntyy varsinkin korkeakoulujen digitaalisesta julkaisutoiminnasta (mm. opinnäytteet) sekä vanhojen kokoelmien digitoinnista. DORIA liittyy myös avoimen saatavuuden ja laitosarkistojen (institutional repositories) toteuttamiseen.

- Keskitetyn kirjastojärjestelmän ja kansallisen tiedonhakuportaalin rinnalla digitaalisen aineiston hallintajärjestelmä muodostaa kirjastojen verkkopalveluiden kolmannen peruspilarin.

4 Standardit

- Yhteisten standardien ansiosta eri kirjastojärjestelmien välinen bibliografisen tiedon vaihto on mahdollista. Standardit mahdollistavat myös luettelointikielestä riippumattomat yhtenäiset kansainväliset käytännöt kirjastojen luetteloissa
- Nyt käytössä olevat keskeisimmät kuvailuformaattit ovat
 - MARC – perinteisten aineistojen (kirjat, lehdet, nuotit, äänitteet etc.) luetteloinnin yhdenmukaistamiseksi.
 - Dublin Core, joka soveltuu kaikenlaisen aineisto kuvailuun. Suomessa sitä sovelletaan laajalti esimerkiksi asiakirjojen kuvailussa.
- Tiedonhakustandardit ovat edellytyksenä esimerkiksi sille, että hakuja voidaan tehdä useammasta tietokannasta samanaikaisesti. Tiedonhakustandardia Z39.50 sovelletaan kirjastojen järjestelmissä ja sillä on keskeinen rooli esimerkiksi tiedonhakuportaali Nellissä.
- Tunnisteet
 - International Standard Book Number (ISBN)
 - International Standard Serial Number (ISSN)
 - elektronisen julkaisemisen myötä on rakennettu joukko uusia standardeja.

5 Yhteistilastot

- Suomen tieteellisten kirjastojen tilastot ovat keskeinen väline vaikuttavuuden arvioimiseksi.

Termien määrittelyä

Seurantaryhmän työskentelyssä oheiset termit on määritelty suhteessa kansalliskirjaston toimialan laajennukseen. Muissa yhteyksissä termeillä voi olla laajempia merkityksiä.

Digitaalinen kirjasto

Kirjastojärjestelmän, tiedonhakujärjestelmän ja dokumenttien hallinta- ja säilytysjärjestelmän muodostama kokonaisuus. Digitaalisen kirjaston ohjelmistojen avulla tietoresurssit voidaan kuvailla ja tallentaa, tarjota käyttöön räätälöidysti ja turvata pitkäaikaissäilytys.

Infrastruktuuuri

Infrastruktuuuriin sisältyvät kirjastojen yhteiset laitteistot, digitaalisen kirjaston ohjelmistot, tietokannat ja lisensoidut aineistot sekä kirjastostandardien soveltaminen ja kehittäminen.

Kirjastoverkko

Yliopistokirjastot, yleiset kirjastot, ammattikorkeakoulujen kirjastot, erikoiskirjastot (määritelmä työryhmän *Kansalliskirjasto 2002* mukaan)

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

ISBN 952-485-074-5 (PDF)

ISSN 1458-8102